

УДК 316.61:371

РОЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФАКТОРА У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Алла Кравченко

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

Розглядається проблема соціокультурного фактора у формуванні мовної особистості майбутнього фахівця в галузі фізичного виховання і спорту засобами професійного спілкування. Теоретично обґрунтовано сутність та роль професійного спілкування у процесі формування мовних навичок майбутніх спеціалістів фізкультурно-спортивного профілю як системи знань, умінь та комунікації, що сприяють розвитку їх соціокультурної компетенції, формуванню спортивної культури, світогляду, моралі та поведінки, готують до життя в мультикультурному суспільстві.

Ключові слова: комунікативна компетенція, міжкультурна комунікація, мовна особистість, професійне спілкування, соціокультурний фактор.

Кравченко Алла. Роль соціокультурного фактора в формуванні мовної особистості майбутнього фахівця в галузі фізичної культури і спорту

Рассматривается проблема социокультурного фактора в формировании языковой личности будущего специалиста в сфере физического воспитания и спорта средствами профессионального общения. Теоретически обоснована сущность и роль профессионального общения в процессе обучения языковым навыкам будущих специалистов физкультурно-спортивного профиля как системы знаний, умений и навыков, способствующих развитию их социокультурной компетенции, формированию спортивной культуры, мировоззрения, морали и поведения, готовят к жизни в мультикультурном обществе.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, межкультурная коммуникация, профессиональное общение, социокультурный фактор, языковая личность.

Kravchenko Alla. The role of sociocultural factors in shaping the language of future teachers by means of professional communication

The article deals with the problems of determining the role of a sociocultural factor in the formation of the language personality of a future specialist in the field of physical education and sport by means of professional communication.

Our results show that while the biases of language learners can potentially play a role in shaping the systems of professional communication, the relationship between biases of learners and the structure of non-straightforward system. Weak biases can have strong effects on language structure as they accumulate over repeated transmission. But the opposite can also be true: strong biases can have weak or no effects. Furthermore, the use of language can reshape linguistic systems during interaction. Combining data and insights from studies of learning, professional communication and use are therefore essential if we want to understand how biases in statistical learning interact with language forms and language use to develop sport culture of a future specialist in the field of physical education and sport. The essence and role of professional communication in teaching language skills for future specialists of physical education and sports profile as a system of knowledge and skills that contribute to the development of their sociocultural competence, the formation of sports culture, worldview, morality and behavior are theoretically grounded and prepared for life in a multicultural society.

Key words: socio-cultural factors, linguistic personality, professional communication, communicative competence, intercultural communication.

Проблема особистісного становлення сучасного фахівця в галузі фізичної культури та спорту займає важливе місце в сучасних дослідженнях. Привертає увагу вчених осмислення її не тільки економічних, політичних, а й соціокультурних підвалин. Існує досить широке коло напрацювань соціально-філософських концепцій, що фокусують увагу на виробленні стратегій діяльності освітніх інституцій, які б забезпечили становлення людини спорту XXI ст. як особистості, здатної змінювати та вдосконалювати спортивну культуру.

Основним завданням фахової підготовки особистості майбутнього фахівця фізкультурно-спортивної сфери засобами професійного спілкування є не тільки засвоєння студентами

науково-предметних знань, а їх генеза та продукування засобів пристосування (О. Анісимов, Б. Вульф, В. Давидов, С. Степанов). Спілкування як процес розгортається послідовно, плине у часі, здійснюється під контролем свідомості учасників, тобто має всі ознаки діяльності. Мовленнєва діяльність спеціаліста є динамічною системою, у межах якої постійно відбуваються відповідні трансформації. Тому важливо визначити етапи та процес формування мовної особистості майбутнього спортивного педагога або тренера, теоретично обґрунтувати роль та значення професійного спілкування у спортсменів як системи знань, умінь та навичок, що сприяють їх культурному розвитку, вибудовують орієнтири для життя в мультикультурному суспільстві.

Дослідження вітчизняних вчених демонструють широке коло проблем модернізації освіти: від формулювання концептуальних засад її реформування (В. Андрущенко, В. Кремень, М. Михальченко) та вирішення управлінських проблем в освіті (В. Луговий, В. Майборода) до обґрунтування нових горизонтів для розвитку особистості через результативні виміри освіти.

Дослідженню мовленнєвої компетентності у професійній діяльності майбутнього вчителя, яка безпосередньо пов'язана із здійсненням соціокультурної комунікації значну увагу приділяють Н. Завініченко, Л. Любчак, С. Макаренко, О. Нещерет, Ю. Паскевська, І. Тяллева, Н. Шевченко, Н. Шацька. Особливої значущості набувають характеристики, які забезпечують, з одного боку засвоєння знань, а з іншого – оптимальні шляхи для взаємодії. Передумовою для розвитку зазначених характеристик є оптимальний рівень володіння мовою. Мовна і мовленнєва компетентність є необхідною умовою здобуття компетентності в усіх сферах життєдіяльності суб'єкта (А. Богуш, О. Залевська, І. Зимня, М. Пентиліук, Л. Скуратівський).

Враховуючи міжпредметний характер навчального процесу і його педагогічну та соціально-філософську спрямованість будемо спиратись на всі групи наукового доробку за даною проблематикою.

Засновники теорії спілкування – Л. Виготський, О. Леонтьєв, О. Лурія, Т. Ахутіна та інші – вважають комунікацію різновидом людської діяльності загалом, мовленнєвою діяльністю поряд з трудовою, пізнавальною, а й з ігровою [2, с. 72]. Л. Виготський та його послідовники вважають, що найважливішими складовими соціокультурної діяльності є мотив як причина і поштовх до початку мовленнєвої діяльності. Мотиви спілкування акторів спортивної діяльності можуть бути найрізноманітнішими і торкатися практично всіх сфер людського життя: фізичної, фізіологічної, інтелектуальної, духовної. Коли мета є усвідомленим уявленням про результат мовленнєвої діяльності, її необхідно досягти в процесі спілкування.

Мета пов'язується з мотивом мовленнєвої діяльності й впливає на її подальший перебіг подій. Фізична активність як здійснення чогось з конкретною метою, яка впливає із загальної мети і є операцією як способом здійснення мовленнєвої дії. Операції співвідносяться з умовами досягнення мети (спортивним майданчиком, часом, оточенням, ситуацією, контекстом, різноманітними внутрішніми та зовнішніми впливами тощо). Дослідження процесу формування студентів

суб'єктами соціокультурної діяльності є реакцією на вимоги часу, а саме: вирішення проблеми становлення відносин «людяності» (І. Маноха), відтворення людської цілісності (О. Ахієзер), актуалізацію внутрішніх духовних резервів особистості (В. Руденко, В. Гукаленко); не утилітарне, а сутнісне розв'язання проблеми «становлення повноцінної людини, людини як суб'єкта власного життя, як особистості, що зустрічається з Іншим, як індивідуальності перед лицем Абсолютного буття». Мовленнєва діяльність за Б. Слющинським, є динамічною системою, у межах якої постійно відбуваються трансформації: акт мовленнєвої діяльності може втрачати мотив і перетворюватися на дію, яка реалізує іншу діяльність; і навпаки, дія може набути самостійної спонукальної сили й стати актом діяльності; дія може трансформуватись в операцію, почати реалізовувати різноманітні типи мети [9, с. 225].

Оскільки мовленнєва діяльність – це спеціалізоване використання професійного мовлення, то в такому сенсі – це елемент діяльності спілкування і спортсменів тощо. Теорія мовленнєвої діяльності має дві складові: психолінгвістику і комунікативну лінгвістику (теорію мовленнєвої комунікації). Зв'язки між видами комунікації формують рівні соціокультурної комунікації.

У навчальному процесі фізкультурно-спортивної галузі важливе місце належить міжособистісному спілкуванню під час тренувань, що має такі ознаки: неповторність взаємодії в межах комунікативного акту; незамінність іншими типами зв'язків між агентами; взаємозалежність учасників міжособистісного спілкування; взаємне з'ясування особистісних стосунків; пошук спільної вигоди; взаємні психологічні орієнтації, корекція психологічної поведінки, психічного стану тощо; наявність спільних знань.

Залежно від мети, соціальних і психологічних факторів виокремлюють кілька рівнів міжособистісного спілкування [6]:

а) виконання очікуваної ролі, демонстрування знання норм соціального середовища фізкультурно-спортивної галузі;

б) організація спільної діяльності, пошук засобів підвищення ефективності співробітництва тощо під час змагань, тренувань;

в) задоволення потреби у розумінні, співчутті, співпереживанні зовнішніми акторами.

Сучасні науковці визначили найважливіші особливості трансакційності міжособистісного спілкування [1, с. 72]:

1. Неунікність спілкування – усі повинні комунікувати; комунікація не має свого протичлена «некомунікації».

2. Невідворотність спілкування – інформація повідомлень у спілкуванні творить нові ментальні стани тих, хто її сприймає.

3. Двоаспектність спілкування – передбачає описування учасниками спілкування реального світу. Одночасно учасники описують існуючі між ними взаємозв'язки: соціально-рольові, психологічні, духовні тощо.

4. Взаємоприспосовування учасників – вимагає узгодження систем знаків вербального і невербального кодів комунікантів, які можуть суттєво відрізнитись.

5. Пунктуаційність подій – внесення кожним з учасників комунікації у спілкування свого бачення послідовності, упорядкованості подій, причин і наслідків, стимулів і реакцій тощо. Тенденції розвитку сучасного соціокультурного спілкування істотно змінюються, що зумовлено впливом науково-технічного прогресу і науково-технічної революції.

Однак, як зазначає О. Любашенко найважливішою причиною цих змін є персоніфікація особистості студента [5, с. 52].

Персоніфікація особистості – усвідомлення людиною індивідуальної неповторності, несхожості на інших людей. Персоніфікація впливає на мобільність, культуру особистості, почуття власної гідності, духовні й матеріальні потреби. Із персоніфікацією пов'язані вибір цінностей, прийняття самостійних рішень; зменшується час, протягом якого людина спілкується з близькими їй людьми, але, відповідно, збільшується час комунікації з новими, часто чужими і неприємними людьми; зростає дистанція між поколіннями; збільшується кількість мікрогруп у колективах, кількість об'єднань студентів за груповими інтересами, що відбувається у галузі фізкультурно-спортивного профілю.

Персоніфікація особистості значною мірою позначається на спілкуванні, яке в сучасному навчальному процесі характеризується певними особливостями:

– розширюються сфери професійного спілкування, але збільшуються види поверхневих мовленнєвих контактів (емодзі, gif-повідомлення, стікери);

– скорочується час спілкування зі студентами за рахунок зростання часу використання засобів масової інформації;

– зростає рівень знеособлення спілкування студентів, збільшується кількість ситуацій, в яких вони спілкуються, ігноруючи процес знайомства, не вступаючи в особистісні стосунки, а тому відбувається лише інформаційний обмін без налагодження стійких духовних зв'язків;

– розширюється сфера застосування усного мовлення: студенти менше листуються, спілкування частіше відбувається по телефону, через мережу Інтернет, при цьому катастрофічно знижується культура писемного мовлення, погіршується грамотність;

– зростає частка спілкування за допомогою досягнень сучасних технологій (мобільний зв'язок, електронна пошта, соціальні мережі Інтернет).

Таким чином, можемо зробити висновок, що персоніфікація стала причиною ускладнення міжособистісного спілкування, збільшення комунікативних конфліктів та інших типів непорозуміння у спілкуванні між людьми. Цим обумовлена необхідність формування культури спілкування, оскільки вона є важливим чинником суспільної інтеграції.

Зазначимо, що термін «мовна особистість» сьогодні отримує своє специфічне тлумачення і набуває багатозначності. На наш погляд, найбільш повним є наступне визначення. Мовна особистість – індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення й сприйняття ним текстів, що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності.

Вичерпної типології мовних особистостей ще не створено. Ми користуємось типологією, яка подає структуру мовної особистості на трьох рівнях: вербально-семантичному, когнітивному та прагматичному. Вербально-семантичний рівень передбачає достатнє володіння природною мовою. Це «власне» мовна компетенція. Когнітивний рівень охоплює інтелектуальну сферу особистості, дозволяє через мову досліджувати знання, свідомості, процеси пізнання людини. Його «одинацями є поняття, що формуються у кожній мовній індивідуальності в упорядковану, систематизовану «картину світу» [1, с. 152].

Прагматичний підхід охоплює мету, мотиви, інтереси, установки та інтенціональності. Під час аналізу мовної особистості цей рівень забезпечує закономірний перехід від оцінювання її мовленнєвої діяльності до її осмислення. Лінгвісти-педагоги створили типологію мовних особистостей, виходячи із соціопсихологічної сутності людини та її втілення в тексті [7, с. 72]. Вона заснована на системі зразків мовленнєвих виразів, їхній звуковій особливості (мелодичній, динамічній, темпоральній, артикуляційній).

Враховуючи типологію вищої нервової діяльності спортсменів, опрацьовану психологом І. Павловим, сучасні дослідники проаналізували взаємозв'язок між типами акцентуації особистості та сукупністю характеристик

мовленнєвої поведінки людей (швидкість встановлення контактів, особливості сімейного і ділового спілкування, конфліктні ситуації) [8]. На підставі цього пропонується розглядати типологію комунікантів, наприклад: риси характеру спортсмена, його здібності, під впливом темпераменту й установки на спортивну діяльність, його рівень володіння спортивним мовним кодом, які формують мовну структуру особистості, стиль спілкування яскраво виражається у професійній педагогічній сфері. У цьому контексті виокремлюють: авторитарний стиль мови спортсменів (чітка мова; короткі розпорядження, вказівки; відсутність емоцій або навпаки емоційна підтримка під час тренувань, змагань та ін.); демократичний стиль (товариський тон розмови, інструкції у формі пропозицій, заохочення та покарання із порадами тощо). Психологи наголошують на важливості оптимального стилю спілкування, який передбачає відсутність егоцентричних установок, наявність інтересу до співбесідника, доброзичливе ставлення до нього, яке не заперечує вимогливості [10].

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики. Монографія. Львів : ПАІС, 2010. 225 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К., 2004. 342 с.
3. Елизарова Г. В., Халяпина Л. П. Формирование поликультурной личности как требование новой глобальной ситуации. *Языковое образование в вузе: Методическое пособие для преподавателей высшей школы, аспирантов и студентов.* – СПб. : КАРО, 2005. С. 8–20.
4. Заброцький М. М., Максименко С. Д. Комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування. Житомир : Волинь, 2000. 32 с.
5. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі. Монографія. Ніжин : Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. 296 с.
6. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. К., 2012. 288 с.
7. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации. М. : «Высшая школа», 2005. 310 с.
8. Скубашевська Т. Мовні комунікації: суспільна потреба та її реалізація. *Нова парадигма.* 2005. № 39. С. 35–39.
9. Слощинський Б. В. Міжкультурна комунікація як феномен сучасної культури. *Нова парадигма.* 2004. Вип. 37. С. 223–232.
10. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования. *Народное образование.* 2003. № 2. С. 58–64.

Висновки

У статті були розглянуті мовні стратегії як механізми освоєння і користування мовою професійного спрямування у фізкультурно-спортивної галузі. Обґрунтовано, що вони є основним культурним комунікаційним засобом, провідним елементом соціалізації та акультурації особистості спортсмена. Спираючись на досягнення таких наук, як семіотика (аналіз знакового представництва мови), лінгвістика (аналіз природних мов), культурна семантика (аналіз мови як засобу відображення смислу) розглядаються мовні стратегії як засіб розуміння соціокультурних відмінностей, осягнення цих відмінностей як унікального формотворення єдиної людської сутності, досягнення на цій основі їх (особливостей) толерантного сприйняття [3].

Отже, процес навчального спілкування, його атмосфера, тональність, кінцевий результат, успіх або невдача значною мірою залежать від комунікативної майстерності студентів.

References

1. Bacevič F. S. Narisi z lingvističnoī pragmatiki. Monografiā. L'viv : PAIS, 2010. 225 s.
2. Bacevič F. S. Osnovi komunikativnoī lingvistiki. K., 2004. 342 s.
3. Elizarova G. V., Halāpina L. P. Formirovanie polikul'turnoj ličnosti kak trebovanie novoj global'noj situacii. *Āzykovoie obrazovanie v vuze: Metodičeskoe posobie dlā prepodavatelej vysšej školy, aspirantov i studentov.* – SPb. : KARO, 2005. S. 8–20.
4. Zabroc'kij M. M., Maksimenko S. D. Komunikativna kompetentnist' učitelā: sutnist' i šlāhi formuvannā. Žitomir : Volin', 2000. 32 s.
5. Lūbašenko O. V. Lingvodidaktični strategii: proektuvannā procesu navčannā ukraīns'koī movi u višij školi. Monografiā. Nižin : Vidavnictvo «Aspekt-Poligraf», 2007. 296 s.
6. Manakin V. M. Mova i mižkul'turn a komunikaciā. K., 2012. 288 s.
7. Sadohin A. P. Vvedenie v teoriū mežkul'turnoj kommunikacii. M. : «Vysšaā škola», 2005. 310 s.
8. Skubaševs'ka T. Movni komunikacii: suspil'na potreba ta ii realizaciā. *Nova paradigma.* 2005. # 39. S. 35–39.
9. Slūšins'kij B. V. Mižkul'turna komunikaciā āk fenomen sučasnoī kul'turi. *Nova paradigma.* 2004. Vip. 37. S. 223–232.
10. Hutorskoj A. Klūčevye kompetencii kak komponent ličnostno orientirovannoj paradigmy obrazovaniā. *Narodnoie obrazovanie.* 2003. # 2. S. 58–64.

Відомості про автора:

Кравченко Алла Василівна
ORCID 0000-0002-8596-7274
Придніпровська державна академія
фізичної культури і спорту
(Дніпро, Україна),
soc-gum@ukr.net

Information about the author:

Kravchenko Alla Vasylivna
ORCID 0000-0002-8596-7274
Prydniprovsk State Academy
of Physical Culture and Sport
(Dnipro, Ukraine)
soc-gum@ukr.net

Рецензент:

*доктор філософських наук,
професор Молодиченко В. В.*

Reviewer:

*Doctor of Philosophical Sciences,
Professor Molodychenko V. V.*